

MAKTAB O'QITUVCHILARINING KASBIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH IJTIMOIIY XUSUSIYATLARI

Jumayeva Gulnara Tursunpulatovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

*“Pedagogika” kafedrası dotsent vazifasini bajaruvchi,
pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD) Termiz (O‘zbekiston)*

E-mail: gulnorajumayeva117@gmail.com tel.: 91-339-63-32

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘qituvchilarning kasbiy madaniyatini rivojlantirish muammosining dolzarbligi va nazariy asoslari, maktab o‘qituvchilarining kasbiy madaniyatini rivojlantirish jarayoni, o‘z-o‘zini nazorat qilish, o‘zini o‘zi qadrlash, reflektiv va ijodiy fikrlash, qiymat-gnoseologik va faoliyat-ijodiy tahlil qilinadi. tuzilmalar, tarkibiy qismlarning mazmuni ta’kidlangan. Maqolada, shuningdek, maktab o‘qituvchilarining kasbiy madaniyatini rivojlantirishning psixologik-pedagogik xususiyatlari va tarkibiy qismlari ko‘rsatilgan.

Kalit so‘z: kasbiy madaniyat, kasbiy faoliyat, aks ettirish, o‘z-o‘zini nazorat qilish, o‘z-o‘zini baholash, psixologik, pedagogik.

Mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy sohani modernizatsiya qilish uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, inson kapitalini mehnat bozori talablari asosida rivojlantirish, ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy o‘qitish usullarini joriy etish, xalqaro standart asosida yuqori malakali, “kreativ fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan kadrlar tayyorlash, ularning intellektual qobiliyatlarini namoyon etishi va ma’naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish asosiy strategik vazifalar” sifatida belgilangan. Bu esa, oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishga xizmat qiluvchi mexanizmlarni takomillashtirishni taqozo etadi.

Kasbiy madaniyat, pedagog xodimlarning bilimini, kasbiy va axloqiy madaniyatini oshirib borish muammosi Vatanimiz va qator xorijlik olimlar tomonidan tadqiq etilgan.

Maktab o‘qituvchilarining kasbiy madaniyatini rivojlantirish haqida gap ketganda, eng avvalo, “madaniyat” tushunchasining mohiyatini aniqlab olish zarur.

Madaniyat tushunchasi Sharq allomalarining adabiy meroslarida hamda pedagog-psixolog olimlar tomonidan quyidagicha talqin qilingan: “Madaniyat” so‘zi zamonaviy nutqda juda keng qo‘llaniladi. “Madaniyat” so‘zi lotincha

“cultural” soʻzidan kelib chiqqan boʻlib, “tarbiyalash, oʻstirish, rivojlanish, eʻzozlash” degan maʼnoni anglatadi.

Kasbiy madaniyatga oid qarashlar qadimgi qoʻlyozmalarda, diniy va didaktik manbalarda oʻz aksini topgan. Jumladan, “Avesto”da kasb-hunarga hurmat, kasbga sadoqat, mehnatsevarlik, xushmuomalalikka undovchi hikmatlar, Islom dini taʼlimotida mehnat qilish va uning ortidan topilgan boyliklardan zakot berilishi, har bir musulmon kishi oʻz kasbining orqasidan halol yoʻl bilan rizq topishi kerakligi haqidagi oʻgitlar odamlarda kasbiy madaniyat rivoji odob-axloq qoidalariga bogʻliq ekanligi asoslangan.

Buyuk allomalardan Abdurahmon Jomiy oʻz asarlarida tarbiyachi muallim faoliyatiga quyidagicha taʼrif beradi: “muallim bilimli, aqlli, adolatli, oʻzida butun yuksak fazilatlarini mujassamlashtirgan boʻlishi lozim. Oʻzini nomunosib tutgan odam hech vaqt oʻquvchilarga bilim va odob bera olmaydi”.

Taʼlim-tarbiya birligi va axloq masalalariga yetuk tarbiyashunos olim sifatida yondashgan olim Abu Rayhon Beruniy oʻzining pedagogika va psixologiyaga oid qimmatli fikr-mulohazalarini va maʼrifiy-didaktik qarashlarini bayon etib, ilm hamda maʼrifat sari intiluvchi tolib va muallimlarga deydiki: “Ilm dargohiga kirar ekansan, qalbing kishini ozdiruvchi illatlardan, odamni koʻr qilib qoʻyadigan nafs va turli buzgʻunchi holatlardan, qotib qolgan turli eski urf-odatlardan, hirsdan, raqobatdan, ochkoʻzlikni quli boʻlishdan ozod boʻlmogʻi darkor”. Alisher Navoiy yosh avlod tarbiyasini har qanday tasodifiy murabbiyga ishonib topshirib boʻlmasligini aytib, oʻqituvchi shaxsiga nisbatan yuksak talablarni qoʻyadi. Navoiy oʻzining “Mahbub-ul qulub” asarida taʼlimiy-tarbiyaviy fikrlari hamda oʻqituvchi shaxsi, uning maʼnaviyatiga doir qarashlarini keltirib oʻtadi. Navoiyning fikricha: “Oʻqituvchi faqatgina dars beruvchi, bilim beruvchi emas, balki mahoratli tarbiyachi boʻlishi lozim. Muallim nodonlikdan, mutaasiblikdan, johillikdan yiroq boʻlishi, haqiqiy muallim olimlar orasida eng sara “malak qiyofali” kishi boʻlishi, yaʼni sof koʻngilli, pok qalbli, insofli, karam-muruvvatli, odobli, vafoli, kishilikning eng yaxshi va oliyjanob hislatlarini oʻzida aks ettiruvchi boʻlishi kerak”.

Kasbiy bilimlar oʻqituvchi kasbiy madaniyatini rivojlantirishda asosiy hisoblanadi. Oʻqituvchining bilimi, bir tomondan, oʻzi oʻqitadigan fanga, ikkinchi tomondan, talabalarga qaratiladi. Kasbiy bilimlar mazmunini oʻquv fani hamda uni oʻqitish metodikasi, psixologik va pedagogik jihatdan tashkil qilinadi. Kasbiy pedagogik bilimlarning oʻziga xos jihatiuning majmuaviyligi hamda integrativligidan iborat. Kasbiy bilimlar asosida oʻqituvchining harakatlari, odatlari, oʻz faoliyatiga asoslangan qonuniyatlari va tamoyillarini belgilab beruvchi pedagogik tafakkuri shakllanadi.

Maktab o'qituvchisining kasbiy-shaxsiy jihatdan o'z mavqeini o'zi belgilashi, o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'zini takomillashtirish, o'z-o'zini rivojlantirish va "o'z-o'zini mukammal darajadagi mutaxassis" sifatida uning mohiyati va ahamiyatini anglash, pedagogik mahoratning serqirra usullarini egallash muhim vazifasi ekanligiga alohida e'tibor berilgan. Bu o'qituvchilarning kasbiy madaniyatini oshirib borishdagi murakkab va og'ir yo'ldagi birinchi, lekin oxirgi qadam emas. U o'qituvchining o'z-o'zini tarbiyalashi, o'z-o'zini mukammallashtirishi va o'z-o'zini rivojlantirishiga asos bo'ladi.

Maktab o'qituvchilarining kasbiy madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan maxsus pedagogik- ularning birinchisida o'qituvchilarni kasbiy professiogramma bilan tanishtirish, keyingi ikkitasida kasbiy madaniyat mazmuni bilan bog'liq muhim pedagogik-psixologik xislatlar va jarayonlarni rivojlantirish ishlarini amalga oshirish ko'zda tutilgan. Mashg'ulotlar kichik 12-15 kishilik guruhlarda o'tkazilishi tavsiya qilinadi.

Maktab o'qituvchilarining kasbiy madaniyatini rivojlantirishda "kasbiy madaniyat" va "kasbiy madaniyatni rivojlantirish" tushunchalariga mualliflik nuqtai nazaridan quyidagicha ta'riflar keltirildi: "Kasbiy madaniyat – bu mutaxassisning kasbiy o'z-o'zini aniqlash, kasbiy motivatsiya, kasbiy yo'nalganlik, kasbiy tajriba va mahoratning yuqori darajada rivojlanganligini belgilab, mustaqillik, erkinlik, ijodiy faollik, qabul qilinayotgan qarorga nisbatan mas'uliyat, o'quvchilarga nisbatan hurmat ko'rsatish hamda samarali pedagogik faoliyatni tashkil etish uchun zarur axloqiy sifat va fazilatlar bilan bog'langan".

Kasbiy madaniyatni rivojlantirish – pedagogik faoliyat rivojining muhim tavsifini o'zida ifoda etib, ta'lim jarayonida pedagogik yondashuv, strategik maqsad va vazifalarni to'g'ri belgilash, qarorlar qabul qilish, ta'lim jarayonini loyihalashtirish, innovatsion pedagogik faoliyatni tashkil etish, ta'limni boshqarish hamda boshqaruv usullari, metodlari va tamoyillaridan samarali foydalanish orqali shaxs faolligini oshirish, o'z – o'zini namoyon etish imkoniyatini kengaytirish, jamiyat talablariga muvofiq faol harakatlanish va samarali muloqot ko'nikmalarini o'zlashtirish, egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini amaliyotga tadbiiq eta olish qobiliyatidir. Kasbiy madaniyatni rivojlantirish jarayoni insondagi motivlar bilan bevosita bog'liq bo'lib, uning mohiyati - inson xulq-atvorining ichki barqarorligi, harakatga undovchi tushunchada ifodalanadi. Motivatsiya esa "xulq-atvorni psixologik va fiziologik boshqarishning dinamik jarayoni" bo'lib, unga tashabbus, yo'nalganlik, tashkilotchilik, qo'llab-quvvatlash kiradi.

Maktab o'qituvchilarining kasbiy madaniyatini rivojlantirish bilan bog'liqlikda motivlar birinchidan, kasbiy muvaffaqiyatga undasa, ikkinchidan, maqsadga

erishish uchun zarur yo'l va usullar tanlashga yordam beradi. Kasbiy madaniyatni rivojlantirish xususiyatlari bilan bog'liqligini inobatga olgan holda maktab o'qituvchilarining ham kasbiy motivlari turli yosh davrlarida turlicha bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 08.10.2019 y.
2. Abu Rayhon Beruniy. 100 hikmat (Ibratli so'zlar). Toshkent: Fan, 1993. – 248 b.
3. Alisher Navoiy. Mahbub-ul qulub. Asarlar. 15-tom. – Toshkent: Fan, 2005. – 244 b.
4. Jumayeva G. T. PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL CHARACTERISTICS AND STRUCTURAL COMPONENTS OF THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL CULTURE AMONG SCHOOL TEACHERS WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH JOURNAL 213-222 p. ISSN: 2776-0979, Volume 4, Issue 5, May, 2023. <https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/view/3931>
5. Jumayeva G.T. Maktab o'qituvchilarida kasbiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik tizimini takomillashtirish: Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Termiz., 2022. – 30 b.
6. J.G. Tursunpulatovna. Psychological-pedagogical characteristics and Structural components of the development of Professional culture among school teachers Academia Science Repository 4 (5), 2023.P. 213-222
7. Jumayeva G. Modern Approach to Teaching Pedagogical Skills of Teachers //International Journal on Integrated Education. – T. 4. – №. 9. – С. 195-197.
8. Жумаева Г. Т. Современные технологии обучения учащихся //Евразийский научный журнал. – 2016. – №. 6. – С. 456-458.
9. Жумаева Г. Т. ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ //НАУЧНЫЕ ДОСТИЖЕНИЯ И ОТКРЫТИЯ 2019. – 2019. – С. 188-190.
10. Жумаева Г. Т. Основные тенденции развития педагогического мастерства учителя //Педагогическое образование и наука. – 2019. – №. 5. – С. 9-11.
11. Mahkamov U.I. Yuqori sinf talabalarida axloqiy madaniyatni shakllantirishining pedagogik asoslari. Ped.fan. doktori. ... diss. – T.: 1998. –B. 28.